

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i93.3308>*О. Є. Картамишева, А. І. Сирота*

ПЕРЕКАЗ КОШТІВ ЯК ФІНАНSOVA ПОСЛУГА

Функціонування економічних правовідносин неможливе без системи розрахунків між суб'єктами господарської діяльності, своєчасних виконань грошових зобов'язань, здійснення платежів. Основна частина розрахунків по виконанню зобов'язань як у внутрішньо, так і зовнішньо економічній діяльності здійснюється через установи банків безготівковим шляхом, які практично не мають обмежень, причому основою розрахункових правовідносин виступає переказ коштів, визначення якого надається у п. 24 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (діє до 01.08.22 року), як руху певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі. Ініціатор та отримувач можуть бути однією і тією ж особою. У цьому ж пункті надається визначення таких різновидів переказу коштів, як: помилковий і неналежний перекази [1].

30 червня 2021 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про платіжні послуги», який визначає засади функціонування ринку платежів, платіжних систем і державного регулювання платіжного ринку в Україні, встановлює правила надання платіжних послуг. Даний Закон не надає визначення переказу коштів, а тільки розширює це поняття до платіжної операції, яка полягає у будь-якому внесенні, переказі або знятті коштів незалежно від правовідносин між платником і отримувачем, які є підставою для цього (п. 57 ст. 1 Закону) [2]. Але, на думку юристів Національного банку України, необхідно вдосконалити законодавче поняття «переказ коштів» доповнивши його суб'єктний склад вказуванням на обов'язковість надання цієї послуги фінансовим посередником (банк або інша фінансова установа, національний оператор поштового зв'язку), оскільки визначення понять і термінів має важливе практичне значення для відносин, які виникають при наданні фінансових послуг і може мати несприятливі наслідки [3, с. 8].

Стан дослідження. Правове регулювання, зміст та поняття банківських послуг і операцій вивчали відомі як закордонні, так і українські вчені, зокрема такі як: М.М. Агарков, Л.К. Воронова, С.Т. Кадькаленко, О.О. Качан, О.М. Олейник, О.П. Орлюк, Н.Ю. Пришва, Г.А. Тосунян та інші.

Проблемним питанням правового регулювання грошових зобов'язань присвятили свої праці такі видатні вчені, як: І.А. Безклубий, Д.В. Боброва, Т.В. Боднар, І.М. Осадчий, О.П. Подцерковний та інші.

Значний внесок у розвиток і функціонування платіжних систем внесли такі вітчизняні вчені, як: О.М. Колодізев, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, С.О. Пиріг, І.В. Сало, М.І. Савлук, В.А. Ющенко та багато інших.

Однак, незважаючи на вагомий обсяг наукових досліджень, окремі аспекти правового регулювання виконання грошових зобов'язань, процесу перерахування

грошових коштів фінансовими посередниками не втрачають своєї актуальності і потребують нових напрацювань. Зокрема, на думку окремих вітчизняних вчених, дослідники недостатньо приділяють уваги визначенню поняття «переказ коштів», що потребує особливої уваги в умовах адаптування платіжного законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Метою і завданням статті є всебічний аналіз, дослідження і визначення поняття «переказ коштів», на підставі діючого законодавства України з урахуванням вимог європейських регуляторних актів у сфері платіжних послуг.

Виклад основного матеріалу. Прийняттю Закону України «Про платіжні послуги» передувала презентоване Національним банком України на початку 2020 року обговорення пропозиції до проєкту Закону, розробленого Національним банком із залученням зовнішньої юридичної експертизи за технічної підтримки Європейського Банку Реконструкції та Розвитку. У Законі, відповідно до вимог Угоди про асоціацію з ЄС, оновлено і адаптовано до законодавства ЄС платіжне законодавство України, сформовано правові підстави для інтеграції платіжної системи України з платіжною системою ЄС. Закон враховує вимоги сьогодення і норм європейських регуляторних актів, зокрема Другої платіжної директиви Європейського союзу PSD2 (Payment Service Directive), яка набула чинності у 2018 році з метою забезпечення безпеки цифрових електронних платежів і створення рівних умов для існуючих фінансових установ та нових учасників, виникненню яких сприяв розвиток цифрових технологій.

Однак, як ми вже зазначали, Закон України «Про платіжні послуги» не надає визначення переказу коштів, а визначає переказ коштів без відкриття рахунку, як платіжну послугу, що надається платнику з метою переказу коштів у готівковій чи безготівковій формі отримувачу або надавачу платіжних послуг, який діє від імені отримувача, під час якої надавач цієї послуги не використовує відкритий у нього рахунок платника та/або отримувача (п. 53 ст. 1 цього Закону); дебетовий і кредитовий перекази (пп. 6, 29 ст. 1 Закону). Усі перераховані види переказів відносяться до платіжних послуг (п. 1 ст. 5 Закону). Тобто, об'єднуючим елементом, родовим поняттям усіх видів переказу коштів у Законі виступає платіжна послуга, яка у Законі визначається як передбачена цим Законом діяльність надавача платіжних послуг з виконання та/або супроводження платіжних операцій (п. 58 ст. 1 Закону) [2].

У той же час, відповідно до названого Закону, будь-яке внесення, переказ або зняття коштів незалежно від правовідносин між платником і отримувачем, які є підставою для цього, називається платіжною операцією (п. 57 ст. 1 Закону). У даному випадку Закон визначає переказ коштів як платіжну операцію, що свідчить про те, що в одному випадку Закон переказ коштів називає платіжною послугою, в іншому – платіжною операцією, тобто не дає однозначного, конкретного визначення поняття «переказ коштів». Дійсно, якщо взяти за основу, що платіжну послугу і платіжну операцію надає, здійснює або виконує банк, то вчені відмічають високий ступінь неузгодженості трактувань цих категорій і зазначають, що у західних джерелах із банківського менеджменту поняття банківська операція (banking operation) та банківська послуга (banking service) взагалі ототожнюються, що можна пов'язати із недосконалістю перекладу [4, с. 28].

Отже, з метою конкретизації поняття «переказ коштів» або «грошовий переказ», дослідимо зміст і значення термінів «платіж», «платіжна послуга» і «платіжна операція».

Словник Української мови тлумачить слово «платіж» як: 1) виплату грошей в якості розрахунку за що-небудь придбане, використане і т. ін.; плату. 2) суму грошей, яка має бути (була) виплачена за що-небудь [5]. Дослідники вважають, що платіж – це елемент грошового зобов'язання, акт належного виконання обов'язку передачі боржником грошової суми кредитору з метою розрахунку. Функцію засобу платежу виконують гроші у готівковій або безготівковій формі залежно від вимог закону або домовленості сторін, тому платіж як погашення зобов'язання має тільки грошовий вираз [6, с. 48].

Дія по передачі боржником грошової суми кредитору, безпосередня передача готівкою або перерахування коштів у безготівковій формі з рахунку боржника на рахунок кредитора, з метою розрахунку, що характеризується як платіж, лежить в основі грошового зобов'язання [6, с. 46], яке у п. 1 ст. 509 ЦК України визначається як правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Як зазначають вчені, виходячи із змісту ст.ст. 524, 533–535, 625 ЦКУ, грошовим зобов'язанням, яке виражається у грошових одиницях України, виступає будь яке зобов'язання зі сплати коштів (гривні чи грошового еквівалента в іноземній валюті, що підлягає сплаті у гривнях). Причому до грошових зобов'язань відносяться не тільки такі, що визначають зміст дій учасників правовідносин у сфері цивільно-правового регулювання (зобов'язання за цивільними договорами), а й відносини, що мають публічно-правовий (обов'язковий) характер (сплата податків, зборів тощо). Через це грошові зобов'язання виникають як на підставах, визначених ст. 11 ЦКУ, так і з інших підстав, визначених іншими галузями права у тому випадку, коли метою дій суб'єктів є здійснення платежу [6, с. 45], тому у розрахункових правовідносинах грошовим зобов'язанням кореспондують грошові вимоги.

Отже, платіж – це передача грошей у грошовому зобов'язанні, яке може мати як приватний, так і публічно-правовий характер, причому платіж завжди має тільки грошовий вираз.

Гроші в готівковій або безготівковій формі, які, відповідно до п. 4 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [1], є різновидом фінансових активів, виступають предметом грошового зобов'язання. Мета платежу – припинення грошового зобов'язання, погашення боргу. Припинення або погашення грошового зобов'язання здійснюється шляхом розрахунку, або розрахункових правовідносин.

Розглянемо тепер поняття «платіжна послуга» і платіжна операція. Платіжна послуга, якою виступає грошовий переказ, є різновидом фінансових послуг, оскільки у даному випадку предметом, фінансовим активом виступають гроші. Платіжна послуга – платіж або послуга з переказу грошей відносяться до фінансових

послуг, це різновид фінансових послуг, які у п. 8 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» називаються фінансовими платіжними послугами.

Фінансова послуга у Законі України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначається як операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів (п. 5 ст. 1 Закону) [1]. Як ми бачимо, законодавець поняття «фінансова послуга» визначає ширше, ніж поняття «фінансова операція», фінансова послуга складається із фінансових операцій. Вчені підкреслюють, що фінансова операція є складовою фінансової послуги, яка може охоплювати декілька фінансових операцій; фінансова операція конкретна і не поділяється на частини. Фінансова послуга є «... комплексом необхідних фінансових операцій; володіє ознаками товару і, як результат, має ринкову вартість» [7, с. 234]. Послуга задовільняє особисті потреби замовника, оскільки, виходячи із змісту ст. 901 ЦКУ, послуга споживається замовником у процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності виконавця послуги.

Грошові перекази здійснюються, головним чином, через банківські установи у формі безготівкових розрахунків за допомогою платіжних карток в електронному вигляді, причому останні роки кількість безготівкових розрахунків збільшується, що пов'язано із посиленням процесів діджиталізації суспільства, розвитком інтернет-послуг, їх різноманітням тощо, тому розглянемо поняття банківської операції.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність», розрахункові банківські операції – рух грошей на банківських рахунках, здійснюваний згідно з розпорядженнями клієнтів або в результаті дій, які в рамках закону призвели до зміни права власності на активи [8].

Більшість науковців вважають, що банківська операція визначається як система узгоджених дій банку, спрямованих на вирішення поставлених завдань банку із обслуговування клієнтів, але банківська операція є самостійним банківським технологічним циклом, проведення якої не зумовлює обов'язкового надання банківських послуг [9, с. 269].

Що стосується банківської послуги то вона складається із узгоджених між собою банківських операцій. Як зазначає дослідниця банківських послуг С.О. Колодізева, банківська послуга охоплює операції із фінансовими активами, які здійснюються на платній основі з метою задоволення потреб клієнтів, виконуються за певною технологією, здійснення яких потребує використання сучасного інформаційного забезпечення, у результаті чого утворюється банківський продукт [9, с. 271].

Отже, платіжна послуга, як різновид фінансової послуги, – це: операції щодо передачі грошей у грошовому зобов'язанні, правовідношенні, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) сплатити гроші, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку; операції щодо передачі грошей у публічно-правових відносинах.

Що стосується грошового переказу, то його можна охарактеризувати як процес, який складається з виконання певної кількості фінансових операцій, певної послідовності дій споживача і надавача цієї послуги, а саме: подача доручення (заяви) клієнта на переказ коштів зі свого рахунку в цьому банку або за рахунок банківського кредиту в банк одержувача на його рахунок із зазначенням суми, призначення платежу тощо; перевірка банком заповнення реквізитів платіжного доручення (заяви): банківські реквізити платника і отримувача коштів, наявність відповідної суми на рахунку платника тощо; після отримання позитивного результату перевірки списання банком коштів з рахунку клієнта або їх блокування і надсилання електронного повідомлення до банку кредитора і, після отримання від останнього повідомлення про виконання переказу, списання банком коштів з рахунку клієнта; зарахування банком коштів на рахунок одержувача і повідомлення банку ініціатора платежу про виконання переказу. Загалом цей процес можна визначити як: ініціювання, виконання та завершення виконання грошового переказу.

Про те, що грошовий переказ є певним процесом, зазначає дослідниця грошових переказів емігрантів К.В. Шиманська, яка зазначає, що грошові перекази є процесом, який складається з послідовних етапів, на кожному із яких діють різні фактори інституційного середовища, які вимагають ідентифікації з метою формування інструментарію управління процесами грошових переказів. Вчена також відмічає, що грошові перекази із-за кордону мають ряд економічних переваг, а саме: у соціально-економічній сфері вони дозволяють сім'ям мігрантів дозволити собі краще харчування, лікування, навчання, оплату обтяжливих житлово-комунальних послуг; у фінансовій сфері грошові перекази стають частиною капіталу, який потенційно може бути інвестований в економіку країни; у макроекономічній сфері валютні перекази збільшують пропозицію на грошовому ринку, стабілізуючи курс національної валюти; у фіскальній сфері – формують доходну частину державного та місцевих бюджетів тощо [10, с. 70–72]. Тобто, у даних випадках перекази коштів не мають ніякого відношення до платежів, як погашення грошових зобов'язань, а мають на меті інші цілі – головним чином, соціально-економічні, інвестиційні, благодійні тощо. А дослідник теоретичної та методологічної бази грошових переказів на міжнародному фінансовому ринку, доктор економічних наук, професор, академік Національної аграрної академії, Директор Інституту стратегічних оцінок Президентського фонду Леоніда Кучми А.П. Гайдуцький відмічає, що для грошових переказів є характерною така ознака, як рух коштів, «... адже в самому ключовому слові «перекази» вже закладено поняття руху» [11, с. 14].

Отже, сутність грошового переказу як фінансової послуги полягає у тому, що в результаті діяльності, головним чином, фінансових установ в процесі якої досягається мета грошового переказу, він здатний слугувати засобом задоволення потреб суб'єктів правовідношень у переміщенні грошових коштів.

Надавачі платіжних послуг чітко визначені у п. 1 ст. 10 Закону, які мають право надавати фінансові послуги на території України, провадять діяльність з надання посередницьких послуг включені до реєстру саморегульованих організацій що ведеться органами які здійснюють державне регулювання ринків фінансових послуг.

До надавачів платіжних послуг належать: 1) банки; 2) платіжні установи (у тому числі малі платіжні установи); 3) філії іноземних платіжних установ; 4) установи електронних грошей; 5) фінансові установи, що мають право на надання платіжних послуг; 6) оператори поштового зв'язку; 7) надавачі нефінансових платіжних послуг; 8) Національний банк України; 9) органи державної влади, органи місцевого самоврядування. Причому зазначені особи мають право на провадження діяльності з надання фінансових платіжних послуг лише після отримання ними ліцензії відповідно до цього Закону (крім банків) та за умови включення до Реєстру, крім банків, які надають платіжні послуги в порядку, передбаченому цим Законом та Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Отже, надавачами платіжних послуг, до яких законодавець відніс і переказ коштів, у першу чергу, виступають фінансові посередники, які забезпечують переказ коштів. Це фінансові посередники до яких сучасна наука відносить: банківську систему (Національний банк і банки другого рівня) та небанківські фінансові інститути.

Крім фінансових посередників платіжні послуги надають і оператори поштового зв'язку, які, відповідно до ст. 1 Закону України «Про поштовий зв'язок», є суб'єктами підприємницької діяльності і в установленому законодавством порядку надають послуги поштового зв'язку, у тому числі й переказ грошових коштів (поштовий переказ), який даним законом визначається як послуга поштового зв'язку щодо виконання доручення користувача на пересилання та виплату адресату зазначеної суми грошей [12].

Висновки. Вважаємо, що обмеження визначення грошового переказу межами платіжної послуги не розкриває повністю сутності цього фінансово-правового явища, оскільки перекази коштів не тільки мають на меті погашення грошових зобов'язань як платежі, а й мають соціально-економічні, інвестиційні, благодійні та інші цілі. Сутність грошового переказу полягає у тому, що в результаті діяльності, головним чином, фінансових установ, він здатний слугувати засобом задоволення потреб суб'єктів правовідношень у переміщенні грошових коштів з різною метою, а не тільки служити засобом виконання платіжних зобов'язань.

На нашу думку, грошовий переказ є фінансовою послугою, заснованою на договорі між отримувачем і надавачем фінансової послуги, і яка складається з фінансових операцій, здійснюваних визначених законом надавачем фінансових послуг по забезпеченню переміщення (руху) коштів між споживачем цієї послуги (ініціатором переказу) і отримувачем коштів (бенефіціаром) на користь якого зараховуються кошти або видаються йому у готівковій формі з метою забезпечення потреб (інтересів) суб'єктів цих правовідносин.

Література

1. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2346-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text> (дата звернення: 17.11.2021).
2. Про платіжні послуги: Закон України від 30 червня 2021 р. № 1591-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-IX#Text> (дата звернення: 20.01.2022).
3. Новіков В., Кармазин Р. Правова проблематика нормативного регулювання переказу коштів небанківськими юридичними особами: історія питання, сучасне законодавство, перспективи вдосконалення. *Вісник НБУ*. 2013. № 10(212). С. 3–9.

4. Шпильовий В. А. Підходи до класифікації банківських послуг. *Економіка та держава*. 2016. № 1. С. 27–30.
5. Словник.ua. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=платіж> (дата звернення: 03.12.2021).
6. Клименко С. В., Джусенко С. С. Нормативно-правові підстави визначення та виконання грошових зобов'язань. *Право і суспільство*. 2016. № 3. Ч. 2. С. 44–49.
7. Войтенко О. М. Теоретичні аспекти сутності ринку фінансових послуг. *Бізнес Інформ*. 2014. № 8. С. 233–236.
8. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 04.01.2022).
9. Колодізева С. О. Визначення поняття «банківська послуга» за системним підходом. *Бізнес Інформ*. 2013. № 2. С. 268–272.
10. Шиманська К. В. Процесний підхід до ідентифікації грошових переказів мігрантів в умовах дії інституційних факторів. *Економіка та держава*. 2017. № 2. С. 69–72.
11. Гайдучий А. П. Гносеологія ідентифікації грошових переказів мігрантів як різновиду капіталу. *Економіка та держава*. 2009. № 2. С. 10–14.
12. Про поштовий зв'язок : Закон України від 4 жовтня 2001 р. № 2759-III / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-14#Text> (дата звернення: 28.01.2022).

Анотація

Картамішева О. Є., Сирота А. І. Переказ коштів як фінансова послуга. – Стаття.

У даній статті досліджується сутність поняття «переказ коштів», яке не надав Закон України «Про платіжні послуги», прийнятий Верховною Радою України 30 червня 2021 року, а тільки розширив це поняття до платіжної операції. Така невизначеність, на думку фахівців Національного банку України, може мати несприятливі наслідки для відносин, які виникають при наданні фінансових послуг.

В результаті дослідження автори дійшли висновків, що платіж – це елемент грошового зобов'язання, акт виконання обов'язку передачі боржником грошової суми кредиту з метою розрахунку. Причому до грошових зобов'язань відносяться не тільки зобов'язання за цивільними договорами, а й зобов'язання, що мають публічно-правовий (обов'язковий) характер (сплата податків, зборів тощо).

Платіжна послуга, до якої законодавець відніс і грошовий переказ, є різновидом фінансових послуг, оскільки у даному випадку предметом цих правовідносин, фінансовим активом, виступають гроші. Складовою платіжної послуги виступає фінансова операція, платіжна послуга може охоплювати декілька фінансових операцій.

Автори звернули увагу на те, що грошові перекази можуть і не мати ніякого відношення до платежів, як погашення грошових зобов'язань, а мають на меті інші цілі – головним чином, соціально-економічні, інвестиційні, благодійні тощо. Тобто, не можна обмежувати поняття «грошовий переказ» тільки платежом як елементом грошового зобов'язання, оскільки перекази коштів мають на меті не тільки погашення грошових зобов'язань, а й мають на меті інші цілі. Тому автори вважають, що переказ коштів потрібно визначати не як платіжну, а як фінансову послугу, яка охоплює своїм поняттям і платіжну послугу.

На думку авторів, грошовий переказ є фінансовою послугою, заснованою на договорі між отримувачем і надавачем фінансової послуги, і яка складається з фінансових операцій, здійснюваних визначених законом надавачем фінансових послуг по забезпеченню переміщення (руху) коштів між споживачем цієї послуги (ініціатором переказу) і отримувачем коштів (бенефіціаром) на користь якого зараховуються кошти або видаються йому у готівковій формі з метою забезпечення потреб (інтересів) суб'єктів цих правовідносин.

Ключові слова: грошовий переказ, платіжна і фінансова послуги, фінансова операція.

Summary

Kartamysheva O. E., Syrota A. I. Transfer of funds as a financial service. – Article.

This article examines the essence of the concept «transfer of funds», which did not provide the Law of Ukraine «On Payment Services», adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on June 30, 2021, but only extended this concept to a payment transaction. Such uncertainty, according to experts of the National Bank of Ukraine, may have adverse consequences for relations that arise in the provision of financial services.

As a result of the study, the authors came to the conclusion that payment is an element of a monetary obligation, an act of fulfillment of the obligation to transfer the debtor's money to the creditor for settlement. Moreover, monetary obligations include not only obligations under civil contracts, but also obligations that have a public law (mandatory) nature (payment of taxes, fees, etc.).

Payment service, to which the legislator also included money transfer, is a type of financial services, because in this case the subject of this legal relationship, a financial asset, is money. A component of a payment service is a financial transaction, the payment service may cover several financial transactions.

The authors pointed out that remittances may not have anything to do with payments, such as the repayment of monetary obligations, but have other purposes, mainly socio-economic, investment, charitable, etc. That is, the concept of «money transfer» cannot be limited to payment as an element of a monetary obligation, as transfers of funds are not only intended to repay monetary obligations, but also for other purposes. Therefore, the authors believe that the transfer of funds should be defined not as a payment service, but as a financial service, which includes its concept and payment service.

According to the authors, money transfer is a financial service based on an agreement between the recipient and the provider of financial services and consists of financial transactions carried out by statutory financial service provider to ensure the movement of funds between the consumer (initiator) and the recipient funds (beneficiary) in whose favor the funds are credited or issued to him in cash in order to meet the needs (interests) of the subjects of these legal relations.

Key words: money transfer, monetary obligations, payment services, financial service, financial transaction.